

<https://doi.org/10.70265/UNAR5031>

КАЛИБРИРАНЕ НА СТРАТЕГИЧЕСКИЯ КОМПАС ЗА НОВА ЕРА В ЕВРОПЕЙСКАТА ОТБРАНА

Моника Панайотова

CALIBRATING THE STRATEGIC COMPASS FOR A NEW ERA IN EUROPEAN DEFENCE

Monika Panayotova

Резюме: Публикацията има за цел от една страна да покаже стратегическия приоритет за нова ера в европейската отбрана в стартиращия мандат на европейските институции (2024-2029 г.), и от друга да изведе определени изводи за Общата политика за сигурност и отбрана (ОПСО) и необходимостта от калибриране на Стратегическия ѝ компас, отчитайки „склонението и девиацията“ в курса към създаване на Европейски съюз за отбрана. Поставен е акцент върху необходимостта от експоненциален начин на стратегическо мислене, отчитайки въпросите на изкуствения интелект, климата, сигурността и отбраната като хоризонтални елементи за всички политики на ЕС.

Ключови думи: ОПСО, Стратегически компас, европейска отбранителна индустрия, изкуствен интелект, връзката климат-отбрана

Summary: The publication aims on the one hand to show the strategic priority for a new era in European defence in the starting mandate of the European institutions (2024-2029), and on the other hand to draw certain conclusions about the Common Security and Defence Policy (CSDP) and the need to calibrate its Strategic Compass, taking into account the "inclination and deviation" in the course towards building the European Defence Union. Emphasis is placed on the need for an exponential way of strategic thinking, taking into account AI, climate, security and defence issues as cross-cutting elements for all EU policies.

Keywords: CSDP, Strategic Compass, EU Defence industry, AI, climate-defence nexus

УВОД

Настоящата публикация има за цел от една страна да покаже в каква стратегическа посока в областта на отбраната, се насочва

Европейският съюз (ЕС) за следващите пет години, разглеждайки ключовите документи за новия политически цикъл на европейските институции (2024-2029 г.), и от друга да изведе определени изводи, свързани с общата политика за сигурност и отбрана на Съюза и необходимостта от калибриране на Стратегическия ѝ компас.

Актуалността на разработката се предопределя на първо място от факта, че ЕС, се намира в началото на новия мандат на Европейската комисия (ЕК), парламент и Европейския съвет (2024-2029). Освен това, анализът в настоящата публикация би имал добавена стойност и към предстоящото след една година преразглеждане на Стратегическия компас на ЕС, документ, поставил си за цел през 2022 г. да предостави единен анализ на заплахите, свързвайки по по-добър начин стратегическите и оперативни нужди на Съюза и неговите способности.

През последните години ЕС е изправен пред редица предизвикателства, продиктувани от много фактори.

Това е период, характеризиращ се с изключителна динамика на промените в средата за сигурност и баланса на силите в световен план, както и със заявка за „нова Европейска комисия и нов подход“, в който за първи път в историята на ЕС, в бъдещия състав на Колегиума е предвиден ресорен комисар за отбрана, който да работи по приоритет, озаглавен: „нова ера за европейската отбрана и сигурност“.

Период, в който повече от две години на територията на Европа, Русия продължава да води неоправдана война срещу Украйна, а по границите на Стария континент да ескалират конфликти, като този в Близкия изток.

Период, който е исторически шанс за ЕС да направи своя избор, по начин, по който да гарантира сигурността на своите граждани, териториалната си неприкосновеност, както и да изгради своя европейски суверенитет. И смисълът, който е вложен в понятието „европейски суверенитет“, е точно този, който бе дефиниран от бившия председател на ЕК – Жан Клод Юнкер през 2018г. в неговата реч за състоянието на Съюза, в която подчертава, че европейският суверенитет произтича от националния суверенитет на държавите членки без да заменя това, което е специфично за нациите, правейки ги същевременно по-силни, чрез споделяне на своя суверенитет (European Commission, 2018).

Период, в който климатичните промени, развитието на технологиите и все по-активното навлизане на изкуствения интелект (ИИ) се идентифицират като водещи рискове пред сигурността и отбраната.

Период, в който все по-важно е наличието на способности както за водене на конвенционална война, така и за интегриран подход и

устойчивост на хибридни заплахи и едновременно случващи се кризи с различен характер, но със силно кумулативно общо разрушително действие върху държавите, икономиките и обществата.

На база на горепосоченото, следва да бъде отбелязано, че на ЕС се налага да плава в бурни води и въпреки, че има своя Стратегически компас, следва да бъдат разгледани факторите, които могат да повлияят на заложения курс.

Специалистите в областта на корабоплаването знаят, че за ефективното използване на магнитния компас и максимална прецизност е необходимо да бъдат отчетени както магнитното склонение, така и девиация.

Девиацията (“ δ ”) е ъгловото отклонение на магнитната стрелка в резултат на корабното магнитно поле (Морска администрация, 2024). Електрическото оборудване и всички метални части, намиращи се на кораба отклоняват магнитната стрелка. В тази връзка, използвайки символиката с оглед темата на разработката девиацията ще олицетворява факторите вътре в самия ЕС, които потенциално биха го отклонили от заложената посока през 2022 г. и променили курса с оглед на новия мандат на европейските институции.

Магнитното склонение (“ d ”) на свой ред е ъгловото отклонение на магнитната стрелка в резултат на земното магнитно поле или това е ъгълът между истинския меридиан на наблюдателя и магнитния меридиан. То се отбелязва по знак (E+ или W-) на картата за района на плаване и за да може да бъде използвано от водачите на кораба, то трябва да бъде приведено към годината на плаване (Морска администрация, 2024). Използвайки символиката и адаптирайки я за целите на публикацията, следва да се отбележи, че годината на плаване на Европейския съюз е 2024 г., а факторите формиращи земното магнитно поле ще бъдат промените в средата за сигурност и какво следва да се включи в изчислителната формула за Стратегическия компас на ЕС при неговото калибриране през 2025 г.

Затова, ще бъде разгледано какво е състоянието на самия Стратегически компас на сигурността и отбраната на ЕС от позицията на двегодишен период на неговото съществуване и какви са факторите, които следва да се имат предвид при отчитане на „склонението и девиацията“ в курса към създаване на Европейски съюз за отбрана, свързани с комплексната среда за сигурност и с новия мандат на европейските институции.

За целите на публикацията са използвани методите на анализ и синтез на първични и вторични източници на информация, вторичен анализ на данни, обобщение.

1. СТРАТЕГИЧЕСКА ПОСОКА НА ЕС ЗА СЛЕДВАЩИТЕ ПЕТ ГОДИНИ И ЗАЯВКА ЗА НОВА ЕРА В ЕВРОПЕЙСКАТА ОТБРАНА

Трите стълба, около които се обединяват лидерите на ЕС през м. юни 2024 г. и които се очаква да направляват следващите пет години европейските институции са свързани с постигането на една Европа, която да бъде „силна и сигурна“, „свободна и демократична“, „просперираща и конкурентноспособна“. В своята Стратегическа програма за периода 2024-2029 г., ЕС запазва нивото си на амбиция да бъде стратегически глобален фактор, заявявайки следните седем приоритета: 1) продължаваща подкрепа за Украйна, включително за нейното възстановяване; 2) укрепване на отбранителните способности на ЕС и увеличаване на разходите и инвестициите в сферата на отбраната; 3) сътрудничество с НАТО и трансатлантическите партньори; 4) борба с организираната престъпност, радикализацията, тероризма и насилническият екстремизъм; 5) укрепване на устойчивостта, подготвеността, предотвратяването на кризи и капацитета за ответни действия за защита на гражданите и обществата от различни кризи, като природни бедствия и извънредни здравни ситуации; 6) процес на разширяване на ЕС, основан на заслугите; 7) всеобхватен подход към миграцията и управлението на границите (European Council, 2024).

В политическите насоки на ЕК до 2029 г., заложили в документа на преизбрания ѝ председател Урсула фон дер Лайен „Изборът Европа“, се отбелязва, че един от седемте ключови приоритети е свързан със стартирането на „нова ера за европейската отбрана и сигурност“. Обикновено до настоящия момент, отбраната и свързаните с нея цели са поставяни под шапката на приоритет относно външните отношения на Съюза и неговото позициониране в световен план, но в този мандат е заложила експлицитно като самостоятелен.

Сред седемте приоритетни теми, е и тази за „Европа в света: възползване от европейската мощ и партньорства“, където във фокуса на внимание са поставени: разширяването на ЕС като геополитически императив; по-стратегически подход към съседните на Съюза държави; стартирането на нова икономическа външна политика и нов облик на многостранното сътрудничество в днешния свят.

Разсъждавайки върху европейската архитектура за сигурност се отбелязва необходимостта от създаване на „Европейски съюз за отбрана“, на „Съюз на готовност“, от по-безопасна и сигурна Европа, от по-сигурни общи граници, от справедлив и твърд подход по отношение на миграцията. Подчертавайки, че държавите членки ще запазят своята водеща роля от доктрината до разполагането на техните военни сили, новата ЕК насочва вниманието си върху приносът, който

може да бъде даден на наднационално, европейско ниво в областта, посредством инвестиции в отбранителната индустрия, съвместно възлагане на обществени поръчки, изследвания и иновации в отбраната и тясно сътрудничество с партньорите в НАТО. Задачите, които си поставя новият председател и които се очаква да бъдат възложени на член на ЕК, отговарящ за отбраната, са свързани с: 1) възстановяване, попълване и преобразуване на националните въоръжени сили, според очакванията на държавите членки и посредством увеличаване на бюджета на Европейския фонд за отбрана (ЕФО) за инвестиции в нови отбранителни способности в критични области, във военноморските, въздушни, наземни и кибер бойни полета, както и за ранно сигнализиране; 2) увеличаване на инвестициите в европейската отбранителна промишленост чрез създаване на Единен пазар на отбранителни продукти и услуги, както и чрез укрепване на Програмата за европейската отбранителна промишленост, с цел стимулиране на съвместното възлагане на обществени поръчки, увеличаване на производствения капацитет и запълване на най-критичния недостиг в способностите на ЕС; 3) инициране на съвместни проекти в рамките на Европейски съюз за отбрана за противодействие на общи и трансгранични заплахи, като в тясно сътрудничество с НАТО ще се работи и по проекти от общоевропейски интерес, свързани приоритетно с изграждането на европейски въздушен щит и киберотбрана. Предвижда се и стимулиране на частните инвестиции в отбраната посредством участието и на Европейската инвестиционна банка, която да подпомага финансирането и да намалява риска от високо иновативни общи проекти в областта (Leuen, 2024a).

Както бе отбелязано, за първи път в историята на ЕС в новия състав на ЕК за следващия петгодишен мандат (2024-2029 г.) ще има ресорен комисар, отговарящ за „отбраната и космоса“. Задачите му са определени в така нареченото възлагателно писмо от председателя на ЕК и са свързани с: 1) изграждането на „истински Европейски съюз за отбрана“; 2) подготовката в първите 100 дни от стартирането на мандата на Бяла книга за бъдещето на европейската отбрана, която се очаква да заложи нов подход към отбраната, идентифицирайки нуждите за покриване на целия спектър от отбранителни способности; 3) работа по подготовката на доклада на бившия финландски президент Саули Нийнистю, целящ повишаване на гражданската и военната готовност на Европа; 4) укрепване на военната мобилност и работа по транспортни инфраструктурни коридори с двойно предназначение; 5) създаване на Единен пазар на отбранителни продукти и услуги, който да стимулира европейското производство, съвместното възлагане на обществени поръчки и включването на малките и средни предприятия

във веригата за доставки; 6) работа по препоръките от доклада на бившия председател на Европейската централна банка (ЕЦБ) – Марио Драги, свързани с обобщаване на търсенето на отбранителни активи между групи от държави-членки и работа със страните-членки и НАТО за по-нататъшна стандартизация и хармонизация на отбранителното оборудване; 7) предлагане на отбранителни проекти от общ европейски интерес след предварително допитване до държавите членки и тясно координиране с НАТО, като бъде даден приоритет на общ проект за изграждане на европейски въздушен щит и киберотбрана; 8) наблюдение на процеса на изпълнение на Европейската стратегия за отбранителната промишленост, приключване на преговорите по и прилагането на новата европейска програма за отбранителната промишленост, целяща стимулиране на европейското оборудване и възлагане на съвместни обществени поръчки, свързани с отбраната, за продукти, произведени в Европа; 9) укрепване на ЕФО; 10) укрепване на европейската отбранителна индустрия посредством увеличаване на ефекта от прилагането на краткосрочни мерки като Акта за укрепване на европейската отбранителна промишленост чрез съвместни обществени поръчки (EDIRPA) и Акта за подкрепа на производството на боеприпаси (ASAP); 11) стимулиране на публичното и частното инвестиране в отбраната, работейки с Европейската инвестиционна банка (ЕИБ) и частни банки за намаляване на риска от съвместни отбранителни проекти и иновации в областта; 12) укрепване на сътрудничеството с НАТО; 13) прилагане на Европейската космическа стратегия за сигурност и отбрана; 14) развитие на европейската автономност, активи („Коперник“ и „Галилео“) и иновативна индустрия в космоса; 15) разработване на закон на ЕС за космическото пространство и следване на препоръките от доклада на Марио Драги за създаване на единни европейски стандарти и правила за дейности в космоса; 16) развитие на стратегия за икономиката на космическите данни.

Ресорният комисар за отбрана е предвидено да работи под ръководството на изпълнителен заместник-председател, отговарящ за „технологичен суверенитет, сигурност и демокрация“ и във взаимодействие с Върховния представител за външната политика и политика за сигурност на Съюза (Leyen, 2024b).

Друг акцент, който е поставен под приоритета за „нова ера за европейската отбрана и сигурност“, е свързан със създаването на „Съюз за готовност“, който обаче е възложен на друг член на Колегиума на ЕК, отговарящ за подготвеността и управлението на кризи, както и за равенството. Задачите пред него са: 1) да разработи стратегия и законодателство за „Съюз за готовност“, използвайки като отправна точка предстоящ доклад в края на 2024 г. на бившия, дванайсети,

президент на Финландия – Нийнистю, посветен на гражданската и отбранителна готовност и на изграждането на култура на подготовка и устойчивост; 2) да работи за укрепване на способностите за киберотбрана; 3) да дешифрира кризите на днешния ден и предвижда утрешните заплахи посредством стратегическо предвиждане, прогнозиране и укрепване на възможностите за ранно предупреждение, откриване и анализ; 4) да работи за изграждането на Европейски механизъм за гражданска отбрана, вземащ под внимание всички аспекти на управлението на кризи и бедствия, както и Механизма за гражданска защита на ЕС; 5) да подготви европейска стратегия за натрупване на запаси с цел по-добра подготовка при химически, биологични, радиологични и ядрени заплахи (ХБРЯ); 6) да укрепя координационния център за реагиране при извънредни ситуации; 7) да инвестира в обучение на гражданите по въпросите на риска; 8) да допринесе за изпълнението на Плана за адаптация към изменението на климата; 9) да съблюдава хуманитарната дейност на ЕС. Относно поставени цели за подготвеността, той следва да работи с изпълнителния заместник-председател с ресор „хора, умения и подготовка“, а за хуманитарната помощ с Върховния представител на Съюза (Leyen, 2024c). Липсата на експлицитна референция за съвместна работа между комисаря по „отбрана и космическо пространство“ и комисаря за „готовност и управление при кризи“, би било предизвикателство пред ефективната подготовка на интегриран и многоаспектен отговор на комплексните предизвикателства, пред които е изправен Съюзът.

Данните сочат, че за периода от 1999 г. до 2021 г. ЕС е увеличил с 20 % общият си размер за разходи за отбрана, сравнено с разходите на Русия за същия период, които нарастват с 300 %, а тези на Китай с почти 600 %. Наблюдава се хроничен недостиг на инвестиции с ясно изразен европейски характер и липса на ефективни разходи във военните способности на ЕС, което кара ЕК да излезе с призива Европа да бъде решителна в амбицията си и суверенна в действията си, отговаряйки чрез съвместни действия и с далновидност към света и заплахите в него (Leyen, 2024a).

Макар сравнението да следва да отчита разликата в броя държави, присъединили се към ЕС в рамките на три разширявания за този дълъг период, тенденцията към недостатъчно разходи за отбрана от страна на европейските държави е актуална и до 2023 г. Като насока за минимален процент се дават обикновено 2 % от БВП, които още преди 10 години, след като Русия анексира Крим, държавните и правителствените ръководители на държавите от НАТО залагат като важен показател за политическата решимост на отделните съюзници да допринасят за колективните отбранителни усилия на Алианса.

По данни на Стокхолмския международен институт за изследване на мира, средно разходите за 2023 г. са под 2 % – 1.78 %, като само осем държави достигат и надвишават 2 % от своя БВП.

Някои анализатори като Робърт Кейган обясняват тази тенденция с констатацията, че „американците са от Марс, а европейците от Венера“, тъй като европейците живеят в свят на Кант – „на мир и относително благоденствие“, докато САЩ остават затънали в историята и използват сила в анархичния свят на Хобс, където международното право и правила са ненадеждни, подчертавайки, че истинската сигурност и отбрана, както и развитието на либералния свят все още зависят от военната мощ (Кейган, 2003).

Таблица 1. Разходи за отбрана на държавите-членки на ЕС като процент от БВП

Държава от ЕС:	2020	2021	2022	2023
Австрия	0.88%	0.87%	0.77%	0.84%
Белгия	1.01%	1.04%	1.18%	1.21%
България	1.59%	1.52%	1.59%	1.85%
Хърватия	1.70%	1.97%	1.79%	1.78%
Кипър	1.92%	1.84%	1.82%	1.82%
Чехия	1.32%	1.40%	1.38%	1.52%
Дания	1.38%	1.30%	1.37%	1.95%
Естония	2.30%	2.03%	2.16%	2.87%
Финландия	1.43%	1.29%	1.57%	2.42%
Франция	2.00%	1.91%	1.93%	2.06%
Германия	1.37%	1.32%	1.38%	1.52%
Гърция	3.07%	3.87%	4.02%	3.23%
Унгария	1.76%	1.32%	1.84%	2.13%
Ирландия	0.27%	0.25%	0.22%	0.22%
Италия	1.74%	1.68%	1.69%	1.61%
Латвия	2.16%	2.09%	2.09%	2.27%
Литва	2.07%	1.96%	2.45%	2.72%
Люксембург	0.58%	0.47%	0.63%	0.75%
Малта	0.57%	0.49%	0.43%	0.56%
Нидерландия	1.44%	1.40%	1.35%	1.53%
Полша	2.29%	2.24%	2.23%	3.83%
Португалия	1.43%	1.52%	1.40%	1.52%
Румъния	2.01%	1.85%	1.72%	1.61%
Словакия	1.92%	1.74%	1.81%	2.02%
Словения	1.06%	1.23%	1.29%	1.34%
Испания	1.37%	1.35%	1.43%	1.51%
Швеция	1.15%	1.19%	1.31%	1.47%
Средно ниво за ЕС				1.78%

Източник: *Разработено от автора за целите на публикацията на база на данни от Стокхолмския международен институт за изследване на мира (SIPRI, 2023).*

Следва да бъде отчетено, че се наблюдава промяна в тези нагласи и фактори, която е продиктувана от агресията на Русия в Украйна от 22 февруари 2022 г. Започва процес на пробуждане сред европейските държави, осъзнавайки, че за да запазят мира, следва да разполагат с военна сила, дори да не се налага да бъде използвана. Както казват привържениците на школата на реализма в международните отношения, подобно на лондончаните, които носят чадъри в слънчевите априлски дни, така и перспективата за война в анархичната система на международните отношения кара държавите да поддържат армия дори в мирно време.

Германия за първи път от времето на Студената война се очаква през 2024 г. да постигне 2.01 % от БВП и това се дължи на обявеното от канцлера Олаф Шолц пред Бундестага (веднага след избухването на конфликта през 2022 г. между Украйна и Русия), че е настъпил „повратен момент в историята“ на континента, и че Федералната Република предвижда специален отбранителен фонд от 100 млрд. евро. (The Federal Government, 2024).

Очакванията за значителна промяна в края на 2024 г. сред повечето европейски държави е потвърдена и от анализите на НАТО, където за първи път се очаква европейските съюзници да постигнат колективно 2 % от общия си БВП за отбрана, а повечето от тях и индивидуално. По данни на Алианса прогнозите показват, че през 2024 г. 23 съюзници ще постигнат или надхвърлят целта за инвестиране на поне 2 % от БВП в отбрана, докато през 2014 г. техният брой е само три. През последното десетилетие европейските съюзници и Канада постоянно увеличават колективните си инвестиции в отбрана – от 1,43 % от общия си БВП през 2014 г. до 2,02 % през 2024 г., когато ще инвестират общо над 430 млрд. щатски долара в отбрана (НАТО, 2024).

Промяната се дължи, освен на непосредствената военна заплаха на самия континент, продиктувана от политиката на Кремъл, но също и на ескалиращите конфликти в Близкия изток и южното съседство на ЕС, и не на последно място на предстоящите избори в САЩ, където две поредни изказвания на кандидата на републиканците Доналд Тръмп предизвикват възмущение в Европа. В първото от м. февруари 2024 г., той заявява, че „няма да защити“ нито един член на НАТО, който не е успял да постигне целта от 2 %, и добавя, че дори ще насърчи Русия да продължи да ги атакува (The Guardian, 2024). Във второто, Тръмп посочва, че обмисля планове да накара членовете на НАТО да увеличат

разходите за отбрана до 3% от БВП, ако спечели втори мандат в Белия дом (The Telegraph, 2024).

ЕС извървява дълъг път от 2014 г., когато макар плахо за първи път в рамките на събитие на Европейската агенция за отбрана се отправя посланието, че „европейската отбрана има значение“ и започва процес на стратегическо преосмисляне на средата за сигурност, който кулминира в създаването на Глобалната стратегия за външната политика и политиката на сигурност на Европейския съюз през 2016 г., допълнена от Стратегическия компас през 2022 г. За този десетгодишен период се случва значителен напредък в областта и предприемане на стъпки за създаване на рамката на Европейски съюз за отбрана (чрез инициативи като Координирания годишен преглед на отбраната (CARD), Постоянното структурирано сътрудничество (PESCO), Европейския фонд за отбрана (EDF, предшестван от PADR и EDIDP), Акта за укрепване на европейската отбранителна промишленост чрез съвместни обществени поръчки (EDIRPA), Акта за подкрепа на производството на боеприпаси (ASAP)), и стремеж към стратегическа независимост и европейски суверенитет.

Извеждането на експлицитен приоритет за „нова ера в европейската отбрана“, създаване на пост на комисар в областта и заявка за значителни инвестиции в европейската промишлена база са положителни политически сигнали за допълнителен напредък през новия петгодишен период, но има фактори, които създават предпоставки за „девиация“.

Същият председател на ЕК в началото на предходния си мандат заявява, че „ЕС ще остане трансатлантически, но ще стане по-европейски, предприемайки смели стъпки в следващите пет години към изграждане на истински Европейски съюз за отбрана“ (Лайен, 2019). През 2018 г. ЕК под председателството на Жан Клод Юнкер предлага пет сценария за бъдещето на Европа до 2025 г.: 1) „продължаваме, както досега“; 2) „остава само Единният пазар“; 3) „тези, които искат да правят повече правят повече“; 4) „правим по-малко, но по-ефективно“; 5) „правим много повече заедно“, залегнали в Бяла книга, включително и в тематичен документ за размисъл, посветен на европейската отбрана. Извън втория сценарий, в който сътрудничеството в областта на отбраната се запазва в сегашната си форма, всички останали поставят акцент върху необходимостта от повече интеграция и сътрудничество в областта на отбраната (Европейска комисия, 2017).

Не остава и незабелязано, че мнозинството от представените приоритети в областта, произтичат още от декларацията от Версай от неформалната среща на европейските лидери през м. март 2022 г., непосредствено след началото на агресията на Русия срещу Украйна.

На тази среща те декларират своята готовност да поемат по-голяма отговорност за своята сигурност и изграждане на европейски суверенитет, чрез укрепване на отбранителните способности на Съюза и капацитета си за самостоятелни действия. Още преди повече от две години лидерите постигат съгласие да увеличат разходите си за отбрана, да насърчат колективните инвестиции на държавите членки в съвместни проекти и съвместно възлагане на обществени поръчки в областта на отбрана; да инвестират в способности за провеждане на пълния спектър от мисии и операции на ЕС, включително в киберсигурност и базирана в космоса свързаност; да насърчат взаимодействието между гражданските, отбранителните и космическите научни изследвания и иновации, както и да предприемат мерки за укрепване и развитие на европейската отбранителна промишленост, включително и на малките и средни предприятия. В допълнение се акцентира на необходимостта от противодействие на бързо възникващите предизвикателства, като се борят с дезинформацията, укрепват устойчивостта на киберпространството и повишат военната мобилност в целия Съюз (Европейски съвет, 2022).

Приемствеността е положителен подход, когато обаче се демонстрират елементите на надграждане, освободени от политическото изкушение да бъде започнато всичко от начало. В момент, в който европейските граждани ясно заявяват, че гарантирането на мира и стабилността е действието на равнище ЕС, което би имало най-голямо положително въздействие върху живота им, като 77 % от европейците подкрепят общата политика за отбрана и сигурност на страните от ЕС, а 71 % от гражданите на ЕС са съгласни, че ЕС трябва да засили капацитета си за производство на военно оборудване, в портфолиото на ресорния комисар се поставя акцент върху икономическото сътрудничество в отбранителната индустрия и създаване на Единен пазар за отбранителни стоки и услуги, но липсва акцент върху необходимата политическа интеграция. Още в исторически план идеята за Европейска отбранителна общност винаги е вървяла с идеята за европейска политическа общност. Така че „истински Европейски съюз за отбрана“ е възможен при ясна демонстрация на доверие между държавите членки в тази силно чувствителна сфера за всяка една от тях, склонност към интеграция и ясно дефиниране на условията, при които да се задейства „клаузата за обща отбрана“ (член 42, ал.2 параграф 7 от Договора за Европейския съюз (ДЕС), предвид, че Лисабонският договор не определя ясни отбранителни задачи на ОПСО на територията на ЕС и цялото отбранително и оперативно планиране към момента е насочени за операции извън ЕС. Инвестирането в съвместно оборудване и способности, общи обществени поръчки и проекти има своята

безспорна добавена стойност и икономическа логика, но за сектора на отбрана следва не печалбата и изгодата, а мирът и сигурността да са водещи, което е свързано и с нуждата от политическа отговорност и ясни гаранции за защита на гражданите, обществата и цялата територия на Съюза.

В момент, в който има силна необходимост от стратегическо мислене и навременни, дори изпреварващи действия, се предлага стартиране на нов процес на стратегическо преосмисляне и подготовка на голям набор от нови стратегии и документи.

Недостатъкът на този подход, в условията на вече съществуващи и сравнително актуални стратегии, е в три направления. Първият е, че средата за сигурност е изключително комплексна, динамично променяща се и характеризираща се с едновременно случване на различни по характер кризи и конфликти, което крие потенциалния риск, докато бъде подготвена и приета поредната стратегия, текстът в нея да е загубил своята актуалност.

Второ, стратегиите до момента често са базирани на анализ на настоящи предизвикателства, но не съумяват да идентифицират предстоящи рискове, както и да предвиждат действия за формиране на средата, а не адаптиране и предпазване от нея. Предвид, че бойното поле отдавна има различни измерения – хибридно, когнитивно, кибер, информационно, психологическо и др., често използващо невоенни средства, но провокиращо негативни последици с голяма амплитуда срещу противника, е положителна концепцията за създаване на „Съюз на готовност“. Липсата обаче на експлицитна връзка с Европейския съюз за отбрана, лишава ЕС от възможността за координиран и добре синхронизиран отговор на новите заплахи в средата за сигурност, които могат да доведат до един и същ опустошителен ефект, използвайки различни средства.

Трето, макар да се отбелязва, че ЕК възнамерява да разгледа всички политики през призмата на сигурността, тематичното разпределение на ресорите на бъдещите членове на Колегиума и заложеното във възлагателните им писма не демонстрират такъв интегриран подход. Въпреки, че те са членове на колективен наднационален орган, всеки от тях е също и самостоятелен играч на политическото поле, и като такъв се стреми към постигане на индивидуални резултати, отчитане на постижения, които след това да увеличат неговия бъдещ електорален потенциал.

Затова, ако предварително не се направи връзката между различните тематични ресори и не бъде поставена сигурността и отбраната като хоризонтален приоритет, ще е налице възпрепятстване и фрагментираност на усилията да бъде постигнато оптимално възможното. Например комисарят по разширяването е предвидено да

отговаря за поэтапното присъединяване към ЕС на страните-кандидатки от Западните Балкани и от Източното партньорство – Украйна, Молдова, Грузия; за възстановяването на Украйна; за източното съседство и Южен Кавказ, както и за изготвянето на кохерентна Стратегия за Черно море. Заложено е да работи с Върховния представител за външната политика и политика за сигурност и с изпълнителния заместник-председател за сближаване и реформи. Така на практика политиката за съседство, която е част от инструментариума за външна политика на Съюза е разделена между комисаря за разширяване и новият пост, който се създава на комисар, отговарящ за Средиземноморието, който се очаква да работи за южното съседство и за прилагането на стратегия за Персийския залив, да разработи нов пакт за Средиземноморието, както и всеобхватна стратегия на ЕС за Близкия изток. Предвидено е да работи под ръководството на Върховния представител на Съюза по въпросите на външните работи и политиката на сигурност, но не е предвидено експлицитно взаимодействие с комисаря за отбрана, нито с комисаря по разширяването, отговарящ за Черноморската стратегия, източното съседство и отношенията с Турция.

Следва да бъде демонстрирана също и визия за по-голяма координация и взаимосвързаност между политиките от така наречения инструментариум за външна дейност на ЕС и отговорните за тях, а именно общата търговска политика, политиката за развитие, политиката за оказване на хуманитарна помощ, политиката за съседство, политиката за разширяване.

Общото впечатление е, че европейските институции идентифицират рисковете, познават средата и предизвикателствата в нея, но подходът, който възнамеряват да използват е или прекалено бюрократичен, фрагментиран или бизнес ориентиран, което може да повлияе на точността на „компаса“ на ЕС или да смени курса, по който вече относително плавно се движи последните десет години.

Девиационният прибор на корабния магнитен компас служи за унищожаване на корабното магнитно поле. ЕС има нужда от такъв в спешен порядък и за целта следва да развива експоненциален дизайн на стратегическо мислене в отговорните за политики, тъй като той насърчава към иновативност и креативност и позволява както по-доброто разбиране на ситуации с нелинеен растеж, например като навлизането на изкуствения интелект, връзката климат-отбрана и появата на некинетични заплахи, така и подпомага процеса на предвиждане на бързи промени и тенденции (Panayotova, 2023).

2. СТРАТЕГИЧЕСКИ КОМПАС НА ЕС – ВРЕМЕ ЗА КАЛИБРИРАНЕ

Анализът в тази част на публикацията е посветен на състоянието на Стратегическия компас, проследявайки напредъка по заложените цели към м. март 2024 г., две години след като Съветът на ЕС (тоест държавите членки) одобрява обща визия и посока за сигурността и отбраната на ЕС, основаваща се на четири стълба, призоваващи към съвместни действие, защита, инвестиране и партниране.

Подходът за анализ на информацията и по четирите стълба се основава на заложеното в Стратегическия компас от м. март 2022 г. (EEAS, 2022), отчетеното във втория доклад за напредъка по Стратегическия компас от м. март 2024 г. (EEAS, 2024), допълнено с информация от други официални институционални източници по темата.

2.1 „Да действаме“ (първи стълб на Стратегическия компас)

- Разработване на мощен капацитет на ЕС за бързо развърщане с личен състав до 5000 души за действие при различни видове кризи (т. нар. “European Union Rapid Deployment” Capacity (EU RDC)).

Демонстриран стремеж – до 2025 г. EU RDC да бъде в пълно оперативно състояние.

- Готовност на ЕС да развърне 200 напълно оборудвани експерти в мисия по линия на ОПСО в рамките на 30 дни, включително в сложна среда.

През май 2023 г. е приет нов, амбициозен Пакт, относно гражданското измерение на ОПСО (Civilian CSDP Compact), който да направи европейските граждански мисии по-ефективни и гъвкави. Работи се и по подобряване на способностите за бърз отговор, включително и разполагане на 200 цивилни експерти в рамките на 30 дни. Като резултат от Пакта, през 2024 г. стартира създаването на процес за развитие на гражданските способности (Civilian Capability Development Process), който да направи преглед на наличните способности и на съществуващите недостатъци, за да се подпомогнат по-добре гражданските мисии по линия на ОПСО.

- Провеждане на редовни „бойни учения на местността“, по суша и море

Първо военно учение на 19 държави от ЕС, проведено през октомври 2023 г. в Испания с цел подобряване на военното сътрудничество на терен между държавите членки.

- Укрепване на военната мобилност.

Въоръжената агресия на Русия срещу Украйна засилва нуждата от военна мобилност. Прилагането на Плана за действие за военна мобилност 2.0 напредва, като 1,74 млрд. евро са отпуснати за 95

проекта чрез Механизма за свързване на Европа (2021-2023 г.). Бюджетът се отпуска за проекти за транспортна инфраструктура с двойна употреба, за гражданско-военен превоз. ЕС работи за подобряване на бързото и мащабно придвижване на войски на територията на Съюза. Предвижда се тясна координация с НАТО по темата.

- Укрепване на гражданските и военните мисии и операции на ЕС по линия на ОПСО.

Военна мисия на Европейския съюз за предоставяне на помощ в подкрепа на Украйна (EUMAM Ukraine), чрез която на европейска територия (което е прецедент) са обучени 40 000 украински войници, с амбицията до края на 2024г. да бъдат 60 000 и мисията да се разшири от суша към море и въздух (от ноември 2022 г.)

Консултативна мисия на ЕС за реформа в сектора на гражданската сигурност в Украйна (EUAM Ukraine), предоставяща стратегически съвети и практическа подкрепа за конкретни мерки за реформи в съответствие със стандартите на ЕС и международните принципи на добро управление и правата на човека, включително в подкрепа на ангажиментите на Украйна, свързани с присъединяването ѝ към ЕС. Мисията стартира през 2014 г., чийто мандат е видоизменен през 2022 г. и удължен от м. май 2024 г. до м. май 2027г. (Съвет на ЕС, 2024)

Гражданска мисия на ЕС в Армения (EUMA), разположена на арменска територия по границата между Армения и Азербайджан и имаща за цел да допринесе за стабилността в граничните райони на Армения, да изгради доверие и сигурност за засегнатите от конфликта хора и да подкрепи усилията на ЕС за нормализиране на отношенията между Армения и Азербайджан (от м. януари 2023 г.)

Мисията на ЕС за партньорство в Молдова (EUPM Moldova), с отпусната помощ от 137 милиона евро по линия на Европейския механизъм за мир, с цел укрепване на устойчивостта на сектора за сигурност на Молдова срещу хибридни заплахи, включително киберсигурност и чуждестранно манипулиране на информация и вмешателство (от м. май 2023 г.).

Стартиране на EUNAVFOR ASPIDES – операция за морска сигурност в Червено море и района на Персийския залив за защита на морските маршрути, възстановяване и гарантиране на свободата на корабоплаването (от м. февруари 2024 г.).

- Използване по пълноценен начин на Европейския механизъм за подкрепа на мира в полза на своите партньори.

Чрез Европейския инструмент за мир (ЕИМ), ЕС засилва подкрепата за предотвратяване на конфликти и международна сигурност, от която се възползват 22 партньора, главно в Източното съседство, Западните Балкани, Близкия изток и Африка. Бюджетът на

ЕИМ е увеличен двойно от 5,6 млрд. евро на 12 млрд. евро през 2023 г., като 6,1 млрд. евро са насочени към Украйна, включително 2 млрд. евро за закупуване на боеприпаси и ракети. Общата военна подкрепа на ЕС и страните членки за Украйна през 2022-2023г. възлиза на 28 млрд. евро, като подобни средства се очакват и за 2024 г. Фондът за подпомагане на Украйна в рамките на ЕИМ е създаден, за да отговори на нарастващите нужди на Украйна.

2.2 „Да защитаваме“ (втори стълб на Стратегическия компас)

- Укрепване на капацитета на ЕС за разузнавателен анализ.

Укрепване на Единното звено за анализ на разузнаването (Single Intelligence Analysis Capacity) с цел подобряване на ситуационната осведоменост на ЕС, основана на разузнавателни данни, включително чрез нова защитена инфраструктура. Укрепване на Сателитния център на ЕС с цел увеличаване на автономния капацитет на Съюза за геопространствено разузнаване.

- Създаване на екипи за бърз отговор и инструментариум срещу хибридните заплахи, обединявайки в едно цяло различни инструменти за откриване и реагиране на широк кръг хибридни заплахи.

Създаване на екипи за бърз отговор при хибридни заплахи, предоставящи адаптирана за индивидуалните нужди – помощ за държавите членки, партньорите или мисиите и операциите на ЕС (от м. май 2024 г.). Инструментариумът на ЕС за хибридни заплахи повишава капацитета на Съюза за откриване на подобни рискове и подобрява ситуационната осведоменост за координирани реакции. През м. април 2023 г. ЕС актуализира оперативния протокол за противодействие на хибридните заплахи, а през м. януари 2024 г. установява пропуски в устойчивостта на ниво ЕС.

- Допълнително развиване на Инструментариума за кибердипломация и разработване на политика на ЕС за киберотбрана с цел по-добра подготвеност и реакция при кибератаки.

Приемане на Законодателен акт за киберсолидарност (Cyber Solidarity Act) за повишаване на устойчивостта на кибер заплахи и киберинциденти, подобряване на подготовката и реагирането при тях, както и на солидарността по темата на равнище ЕС. (м. март 2024 г.)

Актът включва три действия, формиращи своеобразен европейски щит в областта чрез създаване на: 1) Европейска система за предупреждение в областта на киберсигурността, целяща бързо откриване на киберзаплахи и киберинциденти, състояща се от мрежа от национални и трансгранични киберцентрове в целия ЕС; 2) Механизъм за действие при извънредни ситуации в областта на киберсигурността, целящ подобряване на готовността и способностите за реагиране при значителни и мащабни киберинциденти; 3) Механизъм за преглед на

киберинциденти, чрез който да се извършва преглед и оценка на значителни или мащабни киберинциденти, след като са възникнали, с цел да се предоставят препоръки за подобряване на състоянието на ЕС в областта на киберсигурността. (Европейска комисия, 2024a).

Подготовка и приемане на Законодателен акт за киберустойчивостта (EU Cyber Resilience Act) – първото общоевропейско законодателство в областта, въвеждащо общи правила за киберсигурност за производителите и разработчиците на продукти с цифрови елементи, обхващащи както хардуера, така и софтуера, правейки обществата и икономиките в ЕС по-сигурни срещу злонамерени киберзаплахи. (Европейска комисия, 2023)

Установяване на разширени екипи за бързо реагиране при кибератаки (EU Hybrid Rapid Response Teams) в подкрепа на мисиите по линия на ОПСО и тестване на киберустойчивостта.

Преразглеждане на инструментариума за кибердипломация, с цел подобряване на капацитета на ЕС за индивидуални дипломатически мерки, включително санкции. Реагиране на злонамерени кибернетични дейности, както и оказване на подкрепа на партньори като Албания, Обединеното кралство и Австралия.

- Развитие на инструментариум срещу чуждестранното манипулиране на информация и вмешателство.

Разработване на инструментариума на ЕС срещу чуждестранното манипулиране на информация и вмешателство (FIMI), обхващащ ситуационна осведоменост, изграждане на устойчивост, прекъсване и регулиране, както и реакция на външни действия, предвид дезинформацията, насочена към мисиите и операциите на ЕС, по-специално спрямо тези в източното съседство и Африка на юг от Сахара (Субсахарска Африка).

Създаване на Център за обмен на информация и анализ за чуждестранното манипулиране на информация и вмешателство (FIMI Information Sharing and Analysis Center), осигуряващ обща аналитична рамка и методология между държавите членки, партньорите и другите участници, за разкриване и предлагане на рестриктивни мерки срещу извършителите. Това се използва в рамките на тематично пространство за данни (FIMI Data Space), разработено в тясно сътрудничество с гражданското общество.

- Разработване на космическа стратегия на ЕС в областта на сигурността и отбраната.

Приемане на космическата стратегия на ЕС за сигурност и отбрана (EU Space Strategy for Security and Defence), укрепваща ролята на ЕС като космическа сила, повишавайки устойчивостта и защитата на космическата инфраструктура за целите на сигурността и отбраната. (м. март 2023 г.) Стратегията също така насърчава споделеното разбиране

за космическите заплахи, подкрепено от първия класифициран анализ на заплахите, предоставен от Единното звено за анализ на разузнаването през м. януари 2024г.

- Укрепване ролята на ЕС като участник в областта на морската сигурност.

Стратегията за морска сигурност и планът за действие укрепват морската роля на ЕС чрез засилване на сътрудничеството, инвестиране в морската осведоменост, управление на рисковете и подобряване на военноморските способности. (одобрени през м. октомври 2023 г.)

2.3 „Да инвестираме“ (трети стълб на Стратегическия компас)

- Провеждане на обмен на мнения относно националните цели на държавите членки за увеличаване и подобряване на разходите за отбрана, за да задоволи ЕС нуждите в областта на сигурността.

Разходите за отбрана на ЕС, през 2022 г. са в размер на 240 милиарда евро, като 58 милиарда евро са заделени за инвестиции в отбраната. За 2023 г. очакваните данни са за 290 милиарда евро и 92 милиарда за инвестиции.

Само 18 % от всички инвестиции в отбранителни програми се изразходват в сътрудничество между държавите членки. Това е значително под колективния показател от 35 %, определен в рамките на Европейската агенция по отбрана.

Държавите членки предпочитат националните обществени поръчки, които често се правят извън ЕС, пред дългосрочните инвестиции в научноизследователска и развойна дейност. Въпреки общото увеличение на разходите за научноизследователска и развойна дейност в областта на отбраната до 3,5 млрд. евро, това все още е значително под колективния референтен показател от 2 % в тази област.

- Осигуряване на допълнителни стимули за държавите членки, за да могат те да се заемат със съвместно развитие на способности за сътрудничество и да инвестират заедно в стратегически спомагателни способности и в способности от следващо поколение за операции по суша, море, въздух, както и в кибер и космическото пространство.

Укрепване на европейската отбранителна технологична и промишлена база чрез приемане на първата досега Европейска стратегия за отбранителната промишленост (EDIS), определяща визията за отбранителната индустриална политика на ЕС до 2035 г. (м. март 2024 г.) и свързаното с нея предложение за Европейска програма за отбранителната промишленост (EDIP), предоставяща финансова подкрепа в размер на 1,5 млрд. евро от бюджета на ЕС за периода 2025-2027 г. (European Commission, n.d.).

Приемане на Акт за подкрепа на производството на боеприпаси, позволяващ на европейската отбранителна промишленост да увеличи капацитета си за производство на боеприпаси до 2 милиона снаряда годишно до края на 2025 г. Благодарение на вече предприетите мерки европейският годишен производствен капацитет за снаряди калибър 155 мм достига 1 милион през м. януари 2024 г. (м. юли 2023 г.) (Европейска комисия, 2024в).

Създаване на Съвместна група за съвместни обществени поръчки в областта на отбраната (Defence Joint Procurement Task Force), идентифицираща сред заинтересованите държави-членки потенциални области за сътрудничество за съвместни поръчки в краткосрочен план за различни боеприпаси, войнишко оборудване, противотанкови оръжия и др. (Conseil de l'Union européenne, 2022).

Приемане на Акт за укрепване на европейската отбранителна промишленост чрез съвместни обществени поръчки (EDIRPA), целяща преодоляване на най-неотложните и критични пропуски в отбранителните способности на ЕС и за стимулиране на държавите членки за съвместно закупуване на отбранителни продукти. Финансовият пакет за изпълнението до 31 декември 2025 г. е 300 млн. евро, от които 290 млн. евро от ЕС и 10 млн. евро вноса от Норвегия (м. октомври, 2023 г.) (European Commission, 2024).

Постоянното структурирано сътрудничество (PESCO) остава ключово за сътрудничеството в областта на отбраната. Дания се присъединява като 26-ти член през м. май 2023 г. и същата година са приети 11 нови проекта за повишаване на оперативните способности.

- Насърчаване на иновациите в отбранителните технологии за преодоляване на стратегическите пропуски и намаляване на технологичните и промишлените зависимости.

Европейският фонд за отбрана (с бюджет от близо 8 млрд. евро до 2027г.) вече е отделил около 3 млрд. евро в подкрепа на научноизследователски и развойни дейности в областта на отбраната, като досега са финансирани 101 проекта, насочени към разработване на отбранителни технологии и способности, необходими за следващото поколение отбранителни системи.

Като част от ЕФО, ЕК прилага Иновационна схема на ЕС за иновации в областта на отбраната (EU Defence Innovation Scheme, EUDIS) – инструмент на стойност 2 млрд. евро за подпомагане на новаторите (с акцент върху малки и средни предприятия, стартиращи компании, и други нетрадиционни участници в отбранителната индустриална екосистема) по време на целия цикъл на разработване, за да навлязат успешно на пазара (EUDIS, 2024). Предвижда се тясно партньорство с Иновационния хъб на Европейската агенция по отбрана (Hub for EU Defence Innovation (HEDI), създаден м. май, 2022 г.).

Създаване на Капиталов механизъм в областта на отбраната (Defence Equity Facility) чрез обединяване на усилията на Европейската комисия ЕК и Европейския инвестиционен фонд (ЕИФ). Размерът на инструмента е 175 млн. евро (100 милиона евро от ЕФО и допълнителни 75 милиона евро от ЕИФ) и има за цел да увеличи значително инвестиционния капацитет на ЕИФ за подпомагане през следващите четири години на фондове за дялово участие и рисков капитал със стратегии, обхващащи технологии от значение за отбраната, като очакванията са да бъдат привлечени допълнителни частни инвестиции във фондовете, които подкрепя и по този начин да мобилизира общо около 500 милиона евро в подкрепа на европейските предприятия (м. януари, 2024 г.) (Европейска комисия, 2024б).

Осигуряването на вериги за доставки е от решаващо значение за устойчивостта на европейската отбранителна промишленост. Затова е предложен и приет Законодателен акт на ЕС за суровините от критично значение, за да се гарантира достъпът на ЕС до основни ресурси и редки земни метали. (м. март 2024 г.)

2.4 „Да партнираме“ (четвърти стълб на Стратегическия компас)

- Активизиране на сътрудничеството със стратегически партньори като НАТО, ООН и регионалните партньори, в т.ч. ОССЕ, АС и АСЕАН.

Организиране и превръщане в традиция на Форума за сигурност и отбрана „Шуман“ през 2023 г. и 2024 г. с участието на международни партньори заедно с министрите на отбраната и заинтересованите страни от ЕС.

Приемане на третата съвместна декларация на ЕС и НАТО (м. януари 2023 г.), в която се отбелязва, че НАТО продължава да бъде основата на колективната отбрана за своите съюзници и играе съществена роля за евроатлантическата сигурност, признавайки значимостта на една по-силна и по-способна европейска отбрана, която да допринесе положително за глобалната и трансатлантическата сигурност и която да допълва и да е оперативно съвместима с НАТО (Европейски съвет, 2023).

Провеждане на структурни диалози с НАТО по въпросите на космоса, киберпространството, новите технологии и връзката между отбраната и изменението на климата (2023; 2024 г.). Създадената работна група на ЕС и НАТО (EU-NATO Task Force) очертава предизвикателствата пред сигурността на критичната инфраструктура и предоставя препоръки за повишаване на устойчивостта (м. юни, 2023 г.).

Сътрудничество с ООН във връзка с мироопазващите операции в Украйна, Централноафриканската република и Сомалия;

сътрудничество с Африканския съюз във връзка с мироопазващи операции и инициативи (Европейски съвет, 2024).

- Разработване на по-адаптирани двустранни партньорства с единомислещи страни и стратегически партньори като САЩ, Канада, Норвегия, Обединеното кралство, Япония и др.

Засилен диалог и сътрудничество с ключови партньори, включително подписването на партньорства в областта на сигурността и отбраната с Молдова и Норвегия (май 2024 г.).

Подписване на административно споразумение между Европейската агенция по отбрана и Министерството на отбраната на САЩ. Провеждане на първото съвместно военноморско учение на ЕС и САЩ в Индо-Тихоокеанския регион през 2023 г.

Норвегия става първата страна извън ЕС, която допринася за Европейския инструмент за мир в подкрепа на военната мисия (EUMAM) в Украйна.

- Разработване на персонализирани партньорства в Западните Балкани, източното и южното съседство, Африка, Азия и Латинска Америка, включително чрез засилване на диалога и сътрудничеството, насърчаване на участието в мисии и операции по линия на ОПСО и подкрепа за изграждането на капацитет.

Провеждане на продуктивни диалози по въпросите на сигурността с Грузия и Молдова, включващи подкрепа по линия на Европейския инструмент за мир (ЕИМ) за повишаване на устойчивостта, особено срещу хибридни заплахи и киберсигурност.

Повишаване на ангажираността на ЕС в Южен Кавказ, като изпраща мисия в Армения и засилва диалога по въпросите на мира, сигурността и отбраната.

Засилване на подкрепата на ЕС за Западните Балкани чрез Европейския механизъм за подкрепа на мира, като се съсредоточава върху борбата с тероризма и устойчивостта. EUFOR Althea в Босна и EULEX Косово продължават да насърчават мира, стабилността и възстановяването в региона.

Ангажимент на ЕС към южното съседство през 2023-2024 г. по въпроси като тероризма, екстремизма, киберзаплахите, организираната престъпност и миграцията, чрез провеждане на двустранни срещи с Алжир, Египет, Мароко, Израел и Турция.

Разширяване на подкрепата за африкански държави – сътрудничество с Кения, Руанда, Гана и Нигерия, мобилизиране на ЕИМ за обучение и оборудване на въоръжените сили и засили морската сигурност чрез съвместни военноморски учения в Гвинейския залив.

Ангажиране с Индо-Тихоокеанския регион чрез диалог на ЕС по въпросите на сигурността с държави като Индонезия, Виетнам,

Австралия, Япония и Индия, и разширяване на координираното морско присъствие в Индийския океан.

Увеличаване на ангажираността с латиноамериканските държави, включително Колумбия, чрез полагане на усилия за нарастване на участието им в мисии, ръководени от ЕС. Провеждане на годишни консултации по въпросите на сигурността с Китай.

Съвместни военноморски учения чрез операция „Аталанта“ (ATALANTA) заедно с Индия и Индонезия.

Освен „девиацията“, във формулата за калибрирането на Стратегическия компас за 2025 г., е нужно да бъде отчетено и „склонението“ в следните три основни направления – активното навлизане на изкуствения интелект и въздействието му върху отбранителния сектор, климатичните промени и екологичния отпечатък на сектор отбрана, както и разглеждане на Черно море и широкия Черноморски регион като пресечна точка на геополитически, икономически, енергийни, военни и други интереси.

Предстоящата подготовка на стратегия за Черно море е положителен момент в приоритетите за новия мандат на ЕК, но следва да бъде даден по-ясен акцент на въпросите за сигурността и отбраната, свързани с нея. От една страна, на Черно море, по подобие на Средиземно море, следва да бъде отделено също специално внимание, предвид геополитическите, икономическите и екологични последици от войната в Украйна. От друга страна, следва да бъдат отчетени, както уязвимостта на цялата подводна инфраструктура и на държавите от широкия Черноморски регион, които заявяват желание за присъединяване към ЕС, така и на особеността на един от източниците на напрежение в източното Средиземноморие, който е член на НАТО, кандидат за член в ЕС, окупира северната част на Кипър, има специални отношения с Русия и от който зависи достъпът до черноморските проливи и тежестта на имигрантския поток от Близкия изток и Северна Африка към Европа. Допълнителен недостатък е извеждането на Средиземно море като самостоятелно портфолио на комисар, без демонстрация на интегриран подход за морската сигурност, заедно с Черно море, Балтийско, Северно море и Арктика.

В Доклада на Световния икономически форум за „Глобалните рискове“ от 2024 г., се отбелязва, че след две години, петте най-големи риска се очаква да бъдат свързани с невярна информация и дезинформация, екстремни метеорологични явления, поляризация в обществото, кибер-несигурност и междудържавен въоръжен конфликт. В десетгодишен план, основните рискове се очаква да бъдат свързани отново с климата, невярна информация и дезинформация и неблагоприятни резултати от прилагането на технологии с изкуствен интелект (ИИ) (World Economic Forum, 2024). Това развитие

подчертава нарастващата сложност и взаимосвързаност на глобалните предизвикателства, както и необходимостта от по-добра координираност на целия наличен инструментариум за външна политика и политика за сигурност и отбрана на ЕС.

По отношение на климата – въоръжените сили и отбранителният сектор имат многоаспектна роля в решаването на екологичните проблеми, тъй като те допринасят за глобалното затопляне, а същевременно и страдат от неговите последици, което предполага придобиване на нов тип способности, съобразени с климатичния преход, както и изграждане на адаптирани към климатичните промени военна инфраструктура и бази.

В последните конференции на ООН по изменението на климата и COP27 и COP28, НАТО все повече се очертава като водеща международна организация, поставяща акцент върху въздействието от изменението на климата върху сигурността и екологичния отпечатък на отбранителния сектор.

Новата стратегическа концепция на Организацията на северноатлантическия договор, приета на срещата на върха в Мадрид през м. юни 2022 г., определя изменението на климата като „определящо предизвикателство на нашето време“, а членовете на НАТО постигат съгласие за конкретна цел за намаляване на емисиите от органите и командните структури на Алианса с поне 45 % до 2030 г. и за преминаване към нулеви емисии до 2050 г. (НАТО, 2022).

По време на 28-та конференция на ООН по изменението на климата (COP28), за разлика от генералния секретар на НАТО, който акцентира на връзката „сигурност-отбрана-климат“, представителите на ЕС поставят във фокуса енергийната независимост и стремеж към климатична неутралност.

Йенс Столтенберг насочва вниманието върху климатичните промени, водещи до проблеми с миграцията и борбата за оскъдни ресурси, и носещи потенциала за бъдещи конфликти. Същевременно подчертава, че тези конфликти затрудняват борбата с изменението на климата и отнемат ресурси за спасяване на планетата (НАТО, 2023). Председателите на ЕК Урсула фон дер Лайен и на Европейския съвет Шарл Мишел акцентират върху решимостта на ЕС да: утрои възобновяемата енергия, да удвои енергийната ефективност и да прекрати зависимостта на Съюза от изкопаемите горива (European Commission, 2023).

Стремейки се да бъде пионер в зелената трансформация, Съюзът следва също да бъде говорител и по въпросите на екологичния отпечатък на отбранителния сектор, на необходимостта от иновации и чисти технологии в отбраната, както и да бъде пример за интегриране

по експлицитен начин на темата за климатичните изменения в своите военни планове, обучения, изграждане и използване на способности.

По отношение на ИИ, следва да се отбележи, че държавите разработват и внедряват ИИ, който улеснява стратегическите действия в широк спектър от военни способности с потенциално революционно въздействие върху политиката за сигурност. Изкуственият интелект следва собствена логика, която често бива извън традиционната военна тактика, стратегия и общоприетата човешка мъдрост. Това създава предпоставки за висока непредсказуемост и изключителна бързина, различаваща се от скоростта на човешката мисъл. Освен разработването на автономни или полу-автономни оръжия с ИИ, изкуственият интелект има перспективата да увеличи конвенционалните, ядрените и кибернетичните способности по начин, който прави отношенията на сигурност между съперниците по-трудни за предвиждане и поддържане, а конфликтите по-трудни за ограничаване. Дезинформацията и психологическата война, подпомагани от ИИ водят също до уязвимости, особено за свободните демократични общества. В основата си преходът към изкуствен интелект и подпомагани от ИИ оръжия и отбранителни системи разчита на интелигентност със значителен аналитичен потенциал, работеща по коренно различна парадигма на опита. Затова Хенри Кисинджър със своите съавтори задава въпроса – „как се разработва стратегия (настъпателна или отбранителна) – за нещо, което възприема аспекти на околната среда, които хората не успяват или не могат да възприемат бързо и което може да се учи и променя чрез процеси, които в някои случаи надхвърлят темпото и обхвата на човешката мисъл?“. Въвеждането на не-човешка логика във военните системи и процеси ще промени стратегията (Кисинджър, 2024, с. 119-123). И това следва да бъде взето под внимание както при прегледа на Стратегическия компас, така и в изграждането на „Европейския съюз за отбрана“ и „Съюз на готовност“.

На база гореизложеното, въпросите на сигурността и отбраната, климата и ИИ следва да бъдат хоризонтални приоритети в обновената версия на Стратегическия компас, както и в бъдещите стратегии и планове на ЕС.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение и без претенция за изчерпателност, на базата на проведенния анализ могат да бъдат очертани следните изводи:

1. В новия мандат на европейските институции (2024-2029 г.) за първи път в историята на ЕС ще има ресорен комисар, отговарящ за отбрана. По начина, по който обаче са представени към момента приоритетите, се очертава акцентът да бъде върху европейската

отбранителна промишленост, а не върху европейската отбрана. Пътят на „Европейския съюз за отбрана“ тръгва по пътя на създаване на Единен пазар за отбранителни продукти и услуги, а не по този на политическата интеграция.

2. Европейската отбрана се намира в нова ера, поради появата на ИИ, на все повече нови „бойни полета“, на случване на едновременни кризи и на все по-комплексен характер на предизвикателствата в средата за сигурност. Същевременно обаче без експоненциален начин на стратегическо мислене и действие, ЕС трудно ще постигне своя приоритет за „нова ера в европейската отбрана“.

3. Освен стремеж към укрепване на европейския стълб на НАТО, липсва яснота за нивото на мотивация за изграждане на европейски суверенитет, както и за условията на готовност и самостоятелен капацитет на ЕС да задейства „клаузата си за обща отбрана“, гарантирайки сигурността на гражданите и териториалната неприкосновеност на Съюза.

4. „Европейският съюз за отбрана“ и „Съюзът на готовност“ следва да бъдат изградени по координиран начин. Също така политиките, съставляващи външнополитическия инструментариум на ЕС, следва да бъдат разглеждани много по-интегрирано, а самите ресорни комисари да действат в непрекъснато взаимодействие, поставяйки като хоризонтален елемент в своите политики въпросите на сигурността и отбраната, на ИИ и климата.

5. Независимо, че в момента изчисленият риск и амплитуда на последствията са високи и в Средиземно море, Черно море също се нуждае от специфично внимание, тъй като е арена на геополитически, икономически, енергийни и военни интереси. Първо, то е свързано пряко с политиката за разширяване предвид статута на кандидатите за членове в ЕС от източното съседство. Второ, с оглед на неписаното правило, че нищо, което се случва в Черно море не остава само там. Трето, от гледна точка на военната, екологичната и икономическата уязвимост, която създава в него войната на Русия в Украйна.

6. Като пионер в зелената трансформация на световно ниво и с оглед усилията за климатична неутралност, ЕС следва по-експлицитно да засегне връзката „климат-отбрана“, екологичния отпечатък на отбранителния сектор и последиците за него от глобалното затопляне, както в стратегическите си документи и планове за действие, така и в последващите политики на Съюза. ЕС поставя акцент върху своето бъдещо участие във възстановяването на Украйна и то следва също да преминава през пътя на зеления преход и стремеж за климатична неутралност в Европа.

7. Изкуственият интелект следва да бъде разглеждан от гледна точка на новата епоха за европейската отбрана, свързана с нов начин на

водене на война, на различни бойни полета, често намиращи се под военния радар, с нова логика на тактиките и стратегиите на противника, често повлияни от алгоритъма от „единици и нули“, а не от човешката психология, разум и морал.

Както казва Уилям Артър Уорд, „Песимистът се оплаква от вятъра, оптимистът очаква той да се промени, а реалистът настройва платната си“. Това следва да направи и ЕС, да подготви платната си за най-подходящия курс по отношение на вятъра и да калибрира своя Стратегически компас, отчитайки както девиацията, така и склонението, свързани с него.

ЛИТЕРАТУРА:

- Европейска комисия. (2017). *Бяла книга за бъдещето на Европа. Размисли и сценарии за ЕС-27 до 2025 г. (COM(2017) 2025 от 1 март 2017 г.)*. EUR-Lex. Извлечено Октомври 14, 2024, от <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/ALL/?uri=COM:2017:2025:FIN>
- Европейска комисия. (2023, Декември 1). *Законодателен акт за киберустойчивост – въпроси и отговори*. Извлечено Октомври 13, 2024, от https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/bg/qanda_22_5375
- Европейска комисия. (2024а, Март 06). *Комисията приветства политическото споразумение относно Законодателния акт за киберсолидарност*. Извлечено Октомври 13, 2024, от https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/bg/ip_24_1332
- Европейска комисия. (2024б, Януари 12). *Европейската комисия и Европейският инвестиционен фонд обединяват сили за стимулиране на инвестициите в иновации в областта на отбраната чрез капиталовия механизъм в областта на отбраната*. Извлечено Октомври 11, 2024, от https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/bg/ip_24_145
- Европейска комисия. (2024в, Март 24). *Комисията отделя 500 милиона евро за нарастване на производството на боеприпаси от общо 2 милиарда евро за укрепването на отбранителната промишленост на ЕС*. Извлечено Октомври 12, 2024, от https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/bg/ip_24_1495
- Европейски съвет. (2022). *Неформална среща на държавните и правителствените ръководители, Версай, 10 и 11 март 2022 г. (Версайска декларация)*. Извлечено Октомври 14, 2024, от <https://www.consilium.europa.eu/media/54805/20220311-versailles-declaration-bg.pdf>

- Европейски съвет. (2023, Януари 10). *Съвместна декларация относно сътрудничеството между ЕС и НАТО, 10 януари 2023 г.* Извлечено Октомври 11, 2024, от <https://www.consilium.europa.eu/bg/press/press-releases/2023/01/10/eu-nato-joint-declaration-10-january-2023/>
- Европейски съвет. (2024). *Стратегически компас за сигурността и отбраната.* Извлечено Октомври 12, 2024, от <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/strategic-compass/>
- Кейган, Р. (2003). *За Рая и силата. Америка и Европа в новия световен ред.* Обсидиан. ISBN 9547690450.
- Кисинджър, Х. (2024). *Ерата на изкуствения интелект и нашето човешко бъдеще.* Труд. ISBN 9789543988334.
- Лайен, У. (2019). *Съюз с по-големи амбиции. Моята програма за Европа. От кандидата за председател на Европейската комисия Урсула фон дер Лайен. Политически насоки за следващата Европейска комисия (2019-2024 г.).* Европейска комисия. Извлечено Октомври 14, 2024, от https://commission.europa.eu/document/download/063d44e9-04ed-4033-acf9-639ecb187e87_bg?filename=political-guidelines-next-commission_bg.pdf
- Морска администрация. (2024, Март 28). *Тестови въпроси за корабоводители. Водач на кораб до 40 БТ.* Изпълнителна агенция „Морска администрация“. Извлечено Октомври 14, 2024, от <https://www.marad.bg/bg/node/1248>
- Панайотова, М. (2023). Изграждане на устойчивост в Европейския съюз във времена на поликризисност и предизвикателства в когнитивната сфера. В Николова, Х. и др. (Ред.), *Научни трудове на УНСС, т. 5* (с. 71-104). Университет за национално и световно стопанство. DOI: <https://doi.org/10.37075/RP.2023.5.03> // Panayotova, M. (2023). Building Resilience in the European Union in Times of Polycrisis and Challenges in the Cognitive Domain. In Nikolova, H. et al. (Eds.), *Research Papers of UNWE, issue 5* (pp. 71-104). University of National and World Economy. DOI: <https://doi.org/10.37075/RP.2023.5.03>
- Съвет на ЕС. (2024, Май 14). *EUAM Ukraine: Съветът удължава мандата на консултативната мисия на ЕС за реформа в сектора на гражданската сигурност до 2027 г.* Извлечено Октомври 13, 2024, от <https://www.consilium.europa.eu/bg/press/press-releases/2024/05/14/euam-ukraine-council-extends-the-mandate-of-the-eu-advisory-mission-for-civilian-security-sector-reform-until-2027>

- Conseil de l'Union européenne. (2022). *Etablissement et mandat du groupe de travail ad hoc en matière d'industrie de défense*, 10644/22. Bruxelles, le 28 juin 2022. <https://www.statewatch.org/media/3464/eu-council-defence-industry-group-10644-22.pdf>
- EU Defence Innovation Scheme (EUDIS). (2024). *Defence Equity Facility*. European Union, Directorate-General for Defence Industry and Space. Retrieved October 10, 2024, from https://eudis.europa.eu/eudis-tracks/defence-equity-facility_en
- European Commission. (n.d.). *EDIP. The Future of Defence*. Defence Industry and Space. Retrieved October 13, 2024, from https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/edip-future-defence_en?prefLang=bg
- European Commission. (2018, September 12). *President Jean-Claude Juncker's State of the Union Address 2018* (Speech). Retrieved October 12, 2024, from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_18_5808
- European Commission. (2023, December 1). *Statement by President von der Leyen with President Michel at COP28*. Retrieved October 14, 2024, from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_23_6224
- European Commission. (2024). *EU Defence Industry Reinforcement Through Common Procurement Act (EDIRPA)*. Retrieved October 10, 2024, from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/performance-and-reporting/programme-performance-statements/eu-defence-industry-reinforcement-through-common-procurement-act-edirpa_en
- European Council. (2024). *Strategic Agenda 2024 – 2029*. Retrieved October 8, 2024, from https://www.consilium.europa.eu/media/4aldqfl2/2024_557_new-strategic-agenda.pdf
- European External Action Service (EEAS). (2022). *A Strategic Compass for Security and Defence*. Retrieved October 14, 2024, from https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf
- European External Action Service (EEAS). (2024). *2024 Progress Report on the Implementation of the Strategic Compass for Security and Defence*. Retrieved October 14, 2024, from https://www.eeas.europa.eu/node/106337_ja
- Leyen, U. (2024a, July 18). *Europe's Choice. Political Guidelines for the next European Commission 2024-2029*. European Commission.

- Retrieved October 6, 2024, from https://commission.europa.eu/document/download/e6cd4328-673c-4e7a-8683-f63ffb2cf648_en?filename=Political%20Guidelines%202024-2029_EN.pdf
- Leyen, U. (2024b, September 17). *Mission Letter Ursula von der Leyen, Andrius Kubilius, Commissioner-designate for Defence and Space*. European Commission. Retrieved October 11, 2024, from https://commission.europa.eu/document/1f8ec030-d018-41a2-9759-c694d4d56d6c_en
- Leyen, U. (2024c, September 17). *Mission Letter Ursula von der Leyen, Hadja Lahbib, Commissioner-designate for Preparedness and Crisis Management; Equality*. European Commission. Retrieved October 7, 2024, from https://commission.europa.eu/document/faaf33ff-c8c7-49a1-b01d-56681e11a5e6_en
- NATO. (2022, November 08). *NATO Secretary General at COP27 virtual event*. Retrieved October 14, 2024, from https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_208771.htm
- NATO. (2023, December 01). *Remarks by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the UN Climate Change Conference (COP28) in Dubai*. Retrieved October 14, 2024, from https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_220990.htm
- NATO. (2024, June 18). *Defence expenditures and NATO's 2% guideline*. Retrieved October 14, 2024, from https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49198.htm (accessed on October 14, 2024)
- The Federal Government. (2024, February 27). *“Resolutely committed to peace and security” - Policy statement by Olaf Scholz, Chancellor of the Federal Republic of Germany and Member of the German Bundestag, 27 February 2022 in Berlin*, Retrieved October 11, 2024, from <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/policy-statement-by-olaf-scholz-chancellor-of-the-federal-republic-of-germany-and-member-of-the-german-bundestag-27-february-2022-in-berlin-2008378>
- The Guardian. (2024, February 11). *Trump says he would encourage Russia to attack Nato allies who pay too little*. Retrieved October 11, 2024, from <https://www.theguardian.com/us-news/2024/feb/11/donald-trump-says-he-would-encourage-russia-to-attack-nato-countries-who-dont-pay-bills>
- The Telegraph. (2024, May 03). *Trump considering new 3 per cent Nato defence spending target*. Retrieved October 14, 2024, from <https://www.telegraph.co.uk/us/news/2024/05/03/donald-trump-three-per-cent-nato-defence-spending/>

World Economic Forum. (2024, January 10). *Global Risks Report 2024* (19th edition). Retrieved October 13, 2024, from <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/>